

Promena osnovnih brojeva *dva*, *tri* i *četiri* u srpskom jeziku

---

Promena osnovnih brojeva dva, tri i četiri u savremenom jeziku iščezava. Pretpostavka je bila da se unesto toga koriste nepromenjene forme, zbirni brojevi i brojne imenice. Ipak, neki se oblici koriste više od drugih. Stoga je sprovedeno istraživanje na uzorku od pedeset ispitanika, u formi dvaju testova. Rezultati su nedvosmisleno pokazali da se pomenuti brojevi sve manje dekliniraju, no da upotreba zbirne imenice i zbirnog broja nije onako učestala kao što se mislilo. Nepromenjeni oblici koriste svuda gde se padeški odnos može izraziti konstrukcijom predlog+nominativ. S druge strane, pokazalo se da je deklinacija broja dva u dativu ženskog roda izuzetno živa, te da je deo jezičkog osećanja gotovo 90% ispitanika.

Nema sumnje da promena osnovnih brojeva *dva*, *tri* i *četiri* u savremenom jeziku iščezava. Bez obzira na to što u svojoj gramatici daje promenu ovih brojeva, M. Stevanović konstatuje da se broj *dva* menja po naročitoj promeni “po kojoj se danas menjaju, ukoliko se menjaju, još i brojevi *tri* i *četiri*” (Stevanović 1986: 318). I u gramatici Ž. Stanojčića i Lj. Popovića piše slično: “U savremenom jeziku, brojevi *dva*, *tri* i *četiri* se uglavnom upotrebljavaju sa osnovnim oblikom za sve padeže” (Stanojčić, Popović 1999: 102).

Primećeno je da se neki oblici (reč je o mnogim oblicima brojeva *dva*, *tri* i, posebno, *četiri*) ne upotrebljavaju uopšte, dok je upotreba drugih nešto življa. Da bi se pokazalo koje se forme češće koriste, sprovedeno je istraživanje. Ispitanici su bili učesnici seminara Istraživačke stanice Petnica u julu 2002, uzrasta 16-22 godine, sa različitih dijalekatskih područja srpskog jezika. Nisu razmatrani podaci kao što su starost i govorno područje, čime su znatno suženi dometi ovog istraživanja, ali za obimniji rad nije bilo uslova.

Distribuirana su dva testa. Testovima je ispitivana promena osnovnih brojeva *dva*, *tri* i *četiri* kroz genitiv, dativ, instrumental i lokativ. Nije bilo potrebe da se ispituju vokativ i akuzativ, jer su njihovi oblici jednaki nominativu, pa bi dobijeni rezultati bili irelevantni. Akuzativ je eventualno mogao biti uzet za ispitivanje upotrebe brojne imenice, ali to ni u kom slučaju nije bila problematika kojom se ovaj rad bavio.

Uzorak za prvi test je činilo pedeset ispitanika. Sastojao se od tri modula sa po osam pitanja (ukupno dvadeset i četiri pitanja), gde je svaki modul ispitivao po jedan broj. U svakom modulu postavljena su po dva pitanja za svaki padež, u vezi sa brojem koji taj modul ispituje.

Drugim testom je ispitivana upotreba navedena četiri padeža, no njegovo je težište bilo na broju *dva*, jer se obradom prvog testa ustanovilo da ne pruža dovoljno podataka u vezi sa ovim brojem. Bilo je potrebno, naime, da se razmotre posebnosti u promeni ovog broja, jer *dva* ima posebne oblike u promeni za muški, a posebne za ženski rod (*dva* m.: *dvaju*, *dvama*; *dve* ž.: *dveju*, *dvema*). Tako su sklopljena nova pitanja i distribuirana ispitanicima. Ovaj test je imao samo jedan modul sa po dva (dodatna) pitanja za svaki padež (ukupno osam pitanja). Uzorak je ovde bio nešto manji – činilo ga je ukupno četrdeset ispitanika.

Ova dva testa su posebno obrađena, pa se za svaki broj, odnosno svaki padež, došlo do procentualnog udela svakog pojedinačnog odgovora u njima. Što se tiče broja *dva*, urađeno je sledeće: posebno je obrađen prvi, a posebno drugi test, zatim sabrani procentualni udeli pojedinačnih odgovora u njima i izvučena aritmetička sredina.

Rezultati su izraženi u procentima. Unos za broj *dva* je nešto drugačiji, pa će to biti detaljnije objašnjeno u odeljku *Broj dva*.

Brojevi *tri* i *četiri*

Oblik broja *tri* u genitivu iščezava, te se traže druga rešenja. U skoro svim slučajevima koristi se nepromenjen oblik, a tek u zanemarljivom postotku brojna imenica i ispravan oblik genitiva: *triju*. Ovakve tendencije, videće se kasnije, ispoljavaju se i na drugim primerima.

Darko M. Soković (1985), Novi Beograd, Otona Župančića 20168, učenik 2. razreda Filološke gimnazije u Beogradu

Treba reći da su ispitanici pitanje kojim se ispituje dativ broja *tri* u ovom testu (možda namerno) shvatali kao genitiv, a ne kao dativ, pa su tako na pitanje “*Kolikom broju prasića je vuk oduvao kuću?*”, mnogi odgovarali sa “*Oduvao je kuću tri praseta/prasića/prasca*”. Ostali su pretežno upotrebljavali brojnu imenicu i gramatički korektan oblik. Pogrešan rod je korišćen u svega tri primera, dok je jedan ispitanik upotrebio konstrukciju sa predlogom *od* i nominativom zbirnog broja.

U instrumentalu je govorniku (ispitaniku) situacija unekoliko lakša. Padežni odnos se, naime, lako izražava predlogom *sa* i nominativom, te je takvih, inače nenormiranih, rešenja i najviše. Ipak, nemali je broj gramatički ispravnih odgovora (*trima*), i zanemarljiv procenat onih nelogičnih (*tri*). Zanimljiv je i pokušaj sa zbirnim brojem (*troma*).

U lokativu je padež lako izraziti konstrukcijom s predlogom *o* i nominativom (rešenje van norme), što je i uradilo oko 80% ispitanika. Svega 10% je dalo propisani oblik, dok je 8% drugih pokušaja u vezi sa brojnom imenicom, odnosno zbirnim brojem.

Nepromenjenost broja *četiri* u genitivu je apsolutna. Niti jedan ispitanik nije ni pokušao upotrebiti neku drugu formu osim one jednake nominativu.

Pitanja koja su ispitivala dativ broja *četiri* su bila tako koncipirana da je ispitaniku bilo vrlo teško da zanemari promenu broja. Ipak, većina je to uradila, pa je oko 60% odgovora bilo: “*nezavisnost je priznata četiri zemlje*” ili slično. Svega je 6% gramatički korektnih odgovora i preko 40% raznih neuspelih pokušaja.

Zbog jasnoće koju daju predlog *sa* i nominativ (van norme), 70% ispitanih je u formular unelo broj u nepromenjenom obliku. Nekolicina je upotrebila zbirni broj *četvoro* (opet nepromenjen). Dva puta je uzeta i brojna imenica, a zanimljiv je pokušaj deklinacije ovog broja – *četrima*, što je ipak približno normiranom obliku.

Nepromenjenost broja *četiri* u lokativu je gotovo potpuna. Zanemarljiv broj ispitanika pokušava deklinirati ovaj broj, odnosno upotrebljava brojnu imenicu.

Broj *dva*

Broj *dva* u promeni ima različite oblike za muški, a različite za ženski rod. Takođe, u muškom rodu se dodatno ispitivala učestalost upotrebe brojne imenice, budući da se ona vrlo lako i često koristi u kategoriji *živo*, dok kod klase *neživo* upotreba ove imenice nije gramatična.

U genitivu, u kategoriji *živo* se teži ka upotrebi nepromenjenog oblika, odnosno zbirnog broja. Treba imati u vidu da je za sastavljanje pitanja kojim se proverava upotreba genitiva broja *dva* u muškom rodu, ogleđna imenica bila *čovek*, koja se u množini mogla dvojako shvatiti: kao više muškaraca uzetih zajedno, odnosno kao više muškaraca i žena uzetih zajedno. Otuda ovaliki udeo zbirnog broja u odgovorima. Bez obzira na to, pokazuje se da je težnja ka upotrebi drugačijih rešenja od normom propisanih prisutna i ovde. Kod kategorije *neživo*, situacija je slična. Svega je 10% upotrebilo propisani oblik *dvaju*, dok su svi ostali koristili nepromenjenu formu broja *dva*.

Videli smo iz ranijih primera sa dativom da u tom padežu vlada najveće šarenilo oblika, jer govorna situacija “*tera*” na dekliniranje. Takav je slučaj i ovde. U klasi *živo*, u velikom procentu je upotrebljen zbirni broj (ponovo zbog ogleđne imenice *čovek* – *ljudi* koja je upotrebljena u pitanju) ili brojna imenica. Zanemarljiv je broj gramatički ispravnih oblika, dok je ukupno 10% drugih pokušaja. Kod *neživog* je stanje nešto drugačije. Relativno velik broj testiranih je napisao ispravan oblik, dok je više od 40% upotrebilo zbirni broj, iako je u pitanju bila ogleđna imenica *tim* (ovim se došlo do pomalo neobičnih odgovora tipa “*dvoma timovima*”). Poseban slučaj je upotreba brojne imenice i oblika za ženski rod *dvema* (“*dvojici timova*” odn. “*dvema timova / timovima*”). O ovoj poslednjoj upotrebi će biti reči kasnije.

U instrumentalu, pitanje za kategoriju *živo* je postavljeno uz korišćenje instrumentala društva, pa su svi odgovori sa predlogom *sa*. Rezultati nedvosmisleno pokazuju da se tamo gde je moguće zameniti padežni oblik konstrukcijom *predlog+nominativ*, to gotovo uvek i čini. U malom procentu je upotrebljena brojna imenica, odnosno zbirni broj. Rezultati kategorije *neživo* su posve zanimljivi: gotovo 60% ispitanika je upotrebilo predlog *sa* i nominativ, ali je i relativno visok udeo drugih pokušaja. Među njima je najviše korišćen propisani oblik, a drugi oblici (*dvoma*, *dvama* i *dvema*), iako van norme, dobar su primer intuitivne upotrebe jezika.

U podgrupi *živo* u lokativu bio je korišćen lokativ u funkciji nepravog objekta (sa predlogom *o*). Najviše je korišćen nedeklinirani oblik (van norme), zatim brojna imenica i tek u malom procentu ispravan oblik. U klasi *neživo* je upotrebljen pozicioni lokativ. Iako je ubedljivo najviše korišćen nepromenjen oblik (van norme), 10% ispitanika je dalo i propisan oblik.

U genitivu ženskog roda broja *dva* većina je upotrebila nominativ (van norme), ali je relativno visok procenat (20%) upotrebe ispravnog oblika.

Deklinacija broja dva u dativu ženskog roda je vrlo živa, jer nema predloga, niti drugih načina da se izrazi padežni odnos. Više od 90% ispitanih je napisalo ispravan oblik. Vrlo je mali procenat neispravnih odgovora, a pažnju privlači 10% upotrebe nepromenjenog oblika; u tom slučaju odgovor na pitanje “Kolikom broju zemalja je poverena organizacija prvenstva?” bi glasio “Organizacija je poverena dve zemlje/zemljama”, ili slično.

Veliki je procenat upotrebe predloga *sa* i nepromenjenog oblika, što predstavlja kršenje norme; međutim, u više od 30% slučajeva korišćen je ispravan oblik. U jednom slučaju zabeležena je zanimljiva kombinacija: predlog *sa* (karakterističan predlog za instrumental) upotrebljen je sa genitivom pa je dobijen neobičan rezultat: “*sa dveju*”.

Bez obzira na to što je oblik lokativa jednak dativu, ovde je većina upotrebila oblik s predlogom i nominativom. Ipak, ima prilično broj odgovora gde se koristi ispravan oblik.

Posle ove analize, nekolicina dobijenih rezultata zaslužuje poseban komentar.

Naime, za dativ muškog roda broja *dva* videli smo da je nemali broj ispitanika dao odgovor *dvema*, što je po današnjoj normi (Stevanović 1986: 318; Stanojčić, Popović 1999: 102) neprihvatljivo. Međutim, Vuk Karadžić još u gramatici iz 1818. godine (Stefanović Karadžić 1966: XLVII) piše da je jedini oblik deklinacije broja dva ovaj: *dvaldve, dveju, dvema*. Dakle, jedan oblik za sva tri roda, kao kod brojeva *tri* i *četiri*. Ovakva deklinacija je pronađena i u nekim narodnim govorima (Naš jezik 1976: 43-63), a u vreme zajedničkog jezika, priznavale su ga i značajnije zagrebačke gramatike (Stevanović 1986: 321). Očigledno ova forma nije strana ni nekim našim ispitanicima.

Treba reći ponešto i o promeni broja *dva* u dativu namene ženskog roda (jer, kao što je naglašeno u komentaru, ne postoje predlozi niti drugi način, za izražavanje padežnog odnosa). Čak 90% ispitanih je dekliniralo ovaj broj i pokazalo da je njegova promena i dalje živa. I za ovo postoji objašnjenje: “broj više lica m. roda se označava brojnim imenicama na *-ica*, kao što se broj lica srednjeg i mešovitog roda označava zbirnim brojevima” (Stevanović 1986: 320), dok u ženskom rodu nema alternative.

Međutim, udeo upotrebe brojne imenice na *-ica* nije na onako visokom nivou kao što se moglo pretpostaviti. Najveću tendenciju ka upotrebi ovog oblika ispitanici su pokazali u dativu broja *tri*, gde ga je upotrebilo 30% testiranih, odnosno u dativu muškog roda broja *dva* (kategorija živo), gde je upotrebljen u 25% slučajeva. U ostalim primerima upotreba nepromenjenog oblika (eventualno i zbirnog broja) daleko nadmašuje upotrebu brojne imenice.

Na kraju, još nekoliko reči o činjenicama koje su uočene na grafi, a da nisu strogo predmet analize ovog rada. Najpre, primećeno je da mnogi ispitanici nemaju osećaja za kongruenciju, posebno s brojem *četiri*, pa testovi vrve od primera kao što su *četiri delova, četiri časova, o četvorici čoveka* i sl. Ima i dosta drugih pogrešaka (pravopisnih – *četri* i sl.), ali bi njihovo navođenje i analiza daleko prevazišli okvire teme ovog rada.

Dokazane su, videli smo, obe hipoteze sa početka: promena brojeva se u savremenom jeziku gubi, a teži se drugim rešenjima, prvenstveno upotrebi nepromenjenih oblika. Ostaje pitanje da li je ovakvo stanje posledica prirodnih jezičkih mena, ili drugih (izvanjezičkih) činilaca.

Literatura

- Kraljević G. 1976. Deklinabilnost i indeklinabilnost brojeva dva, tri i četiri. *Naš jezik*, XXII/1-2.
- Nikolić M. 1976. Promenljivost brojeva 2-4 u štokavskim govorima. *Naš jezik*, XXII/1-2.
- Radović-Tešić M. 1976. Neki podaci i stavovi o promenljivosti brojeva. *Naš jezik*, XXII/1-2.
- Stanojčić Ž. i Popović Lj. 1999. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Stevanović Karadžić V. 1966. *Srpski rječnik 1818*. Beograd: Prosveta
- Stevanović M. 1989. *Savremeni srpskohrvatski jezik I*. Beograd: Naučna knjiga

---

Darko M. Soković

Declination of Cardinal Numerals *Two, Three and Four* in Serbian Language

There is no doubt that the declination of cardinal numerals two, three and four is slowly disappearing from modern Serbian language. Nevertheless, it has been noticed that some forms are used more frequently than others.

Two tests were distributed to 50 subjects, attendants of the summer courses at Petnica Science Centre (July 2002), aged 16 – 22. The first one examined the use of numerals two, three and four through genitive, dative, instrumental and locative, while the second one provided additional data for the numeral two (since it has different forms for the masculine and feminine gender).

The numeral three shows the expected results in genitive, instrumental and locative – the most frequently used form is the same as nominative. The standardised form is rarely used. The dative of purpose has no prepositions, so the case meaning in the

given language situation cannot be expressed in any other way than by using the (in)correct form of the numeral involved. Nevertheless, unchanged form is used most often.

Numeral four showed the expected results as well. In all four cases, the most frequently used form is unchanged one. In the genitive, none of the subjects even tried to use any other form than the unchanged one, so there are 100% of these answers.

In all the cases (m), both the animate and inanimate categories show the absolute prevail of use of the unchanged form. In the feminine gender, the most interesting result (perhaps the most interesting one from them all) is the one showing the usage of the dative form of numeral two. Namely, almost 90% of subjects used the grammatically correct form. There's an explanation for this – it is because the dative of purpose cannot be expressed in any other way than by using some form of the numeral involved, especially in feminine gender.

We have seen that the hypothesis from the beginning has been proved: the declination of cardinal numerals two, three and four in modern Serbian is nowadays almost lost, but some forms are still in use ☹